

JOSIP HAMM (Razred za filologiju JAZU, Zagreb)

»POSVETILIŠTE« DUM MAVRA ČAVČIĆA

Poslije raspravljanja, koja postaju sve intenzivnija i koja već u novije vrijeme traju više nego stotinu godina — a počemo li od dum Mavra i od Marina Držića, već više nego četiri stotine i trideset godina (sve do Franka Perilla¹ i Slobodana P. Novaka)² — moglo bi se misliti da nema više što da se kaže o »Posvetilištu Abramovu«, to više što mu je Milan Rešetar prije pedesetak godina bio posvetio i posebnu raspravu, koja je objavljena u 237. knjizi Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.³ Međutim, nije tako, i to će se vidjeti i po ovom prilogu, u kojem ću se pozabaviti samo tzv. duljim verzijama »Posvetilišta« (prema rukopisima Z, D i B), dok će se kraćima (Divkovićevom i Držićevom) pozabaviti netko drugi.

Prije sedam godina — u Zborniku radova o Petru Hektoroviću⁴ — spomenuo je Ivan Bošković⁵ da je J. P. Šafařík (+ 1861) spominjao m. o. zbirku Hektorovićevih pjesama, u kojoj se uz »Prikazanje života sv. Lovrinca« nalazilo i »Posvetilište Abramovo«.« I doista, on u svojoj Povijesti južnoslavenske književnosti⁶ pod III. u razdjelu o »ilirskoj književnosti« navodi pod t. 4) »Vermischte Gedichte (un volume di poesie varie), darunter Kirchenlieder, die noch jetzt in der Dominicanerkirche zu St. Petrus in Citta vecchia gesungen werden, ferner das Martyrium des hl. Lorenz und Abrahams Opferung, zwei Dramen, welche oft aufgeführt wurden, ja bis auf den heutigen Tag von Dilettanten in Citta vecchia gespielt werden«, no ne kaže je li on tu zbirku imao u rukama i je li možda, bio prisutan kad su se ta djela (ili jedno od njih) davala, onako kako je Š. Ljubić napisao da je 16. kolovoza 1837. bio prisutan

¹ Francesco Saverio Perillo, *Le Sacre Rappresentazioni Croate*, Bari 1975.

² Slobodan P. Novak, *Dubrovački eseji i zapisi*, Dubrovnik 1975.

³ Milan Rešetar, *Redakcije i izvori Vetranovićeva Posvetilišta Abramova*, Rad JAZU 237, 1929, 38—70.

⁴ Zagreb, 1970, sv. 6. »Kritike«.

⁵ Ivan Bošković, Petar Hektorović — dramski pisac? (ib., str. 107—122).

⁶ Paul Jos. Šafařík's *Geschichte der südslawischen Literatur*. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček, Prag 1864, III. Ilirische Literatur.

kada se u Starom Gradu davalo Prikazanje o sv. Lovrincu.⁷ Zanimljivo je da je on istaknuo kako se »ovo 'prikazanje' nije naprosto besjedilo nego se pjevalo« i da »napjevi bijahu za svaku osobu različiti« te da se »misli da su i oni potekli od Petra Hektorovića«. To je važno iz više razloga. Poznato je da naš narod i recitativ smatra i zove »pjevanjem«, a što se drama tiče, Š. Ljubić je rekao samo da »od dviju drama, koje Šafařík pominje, ne znamo za 'Posvetilište Abramovo', dočim nam 'Prikazanje života sv. Lovrinca dođe do ruku«⁸ te dalje govori samo o tom prikazanju, tako da — što se »Posvetilišta« tiče — ne znamo ni da li se radilo o duljoj, za recitativ pisanoj, ili o kraćoj, za dramsku predstavu pisanoj verziji, i je li ta posljednja, ako se o njoj radilo, bila podijeljena u »skazanja« i »govore« (u *ate* i *šene*), ili nije.

U istom zborniku Maja Bošković-Stulli raspravlja o bugarštici o Marku Kraljeviću i bratu Andrijašu⁹ te lijepo veli: »U ovoj čudnoj narodnoj baladi o kojoj je nedavno s razumijevanjem napisano da se 'njezina vrijednost nameće očitošću koja čini suvišnim svako raspravljanje' (Frano Čale u 'Forumu' 9, 1968), zapravo ipak toliko toga, od časa kada je zapisana pa do danas, ostaje nedorečeno i zagonetno, izloženo sumnjama svih vrsta, da raspravljanje o njoj u danima proslave Hektorovićeve *Ribanja* ipak neće biti suvišno i možda će pripomoći tome da se njezina vrijednost i izvornost očitije predoče.

Sumnja se u to da li je ona narodna, ili ju je pjesnik slobodno prepjevao: nagađa se različno o njezinu podrijetlu, njezina se pjesnička vrijednost dovodi u pitanje; njezin je napjev nametnuo brojne otvorene probleme« ... itd. (str. 183). Tu bi samo mjesto »Hektorovićeve *Ribanja*« trebalo staviti *Vetranovića* i mjesto *pjesničke* vrijednosti dramsku vrijednost, i cijelo bi ovo mjesto moglo biti aktualno i onda kada se komemorira 400-godišnjica smrti (ili 500-godišnjica rođenja) Mavra Vetranovića. I Čubelić je, kao što je poznato, mislio da su »s obzirom na dotjeranost forme i na čitav niz književnih čakavskih izraza ... u dotjerivanju te pjesme mnogo sudjelovali književno obrazovani ljudi, pa i sâm zapisivač Hektorović«.¹⁰ Da je tu, ako prihvatimo tu eventualnost, moglo biti i Vetranovićeve utjecaja, na to upućuje već to što je Hektorović 1557, dakle jedanaest godina poslije prve izvedbe »Posvetilišta«, pohodio Dubrovnik i samoga Vetranovića, i što mu je ovaj davao i/ili posuđivao svoja djela. Dovoljno je usporediti neka mjesta u »Posvetilištu« i u »Ribanju«, pa da se vidi da je takav utjecaj s Vetranovićeve strane — makar posredno — bio moguć. Uzmimo samo mjesta (topoi) kada Andrijaš i Ižak mole da se majci ništa ne kazuje — i kako da joj se istina zataji:

⁷ Stari pisci hrvatski, knj. 6, Petar Hektorović. Život. Napisao Šime Ljubić, str. XXV.

⁸ Ib. XXV.

⁹ Maja Bošković-Stulli, Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu, Zbornik radova o Petru Hektoroviću (v. gore), str. 182—199.

¹⁰ Tvrtko Čubelić, Epske narodne pjesme, izd. Škol. knjige, Zagreb 1952, str. 131.

Hektorović;

I kada te jošće bude naju majka uprašati,¹¹
 Da gdi ti je, kneže Marko, tvoj brajen Andrijašu,
 Ne reci mi našoj majci istine po ništore,
 Ostao je, reci, junak, mila majko, u tujoj zemji,
 Iz koje se ne može od miliña oddeliti,
 Andrijašu,
 Onda mi je obľubio jednu gizdavu devojkę.

 Ona t mu je dala mnoga biľa nepoznana.

 Li uskori mu se hoćeš, mila majko, nadijati.

Vetranović:

1671¹² nu što će majka rit, moj oče, od mene,
kad budeš k stanu prit s družinom bez mene.
Ako ņoj budeš rit, da umrieh ovako,
sva će se satvorit u suze tutako.
.

1683 Tim reci tiho ņoj: ostal je s pastiri
u gori sinak tvoj, dušicu da smiri;
Sjutra će ovdi prit prie sunca s ovčari.
.

2007 Joh, rec' mi istinu, molim te rad Boga,
da ovakoj ne ginu u mislih neboga:
Jeda si gdi našal loveći ku vilu
ter joj si sam zaspal trudjahan u krilu...

Kao što se vidi, podudarnosti su velike: (1) ne treba majci reći istinu, (2) treba joj reći — ili dati naslutiti (ovako ili onako) da je izostanku razlog ljubav: da je to djevojka od koje se onaj koji se ne vraća ne može rastati, (3) da ga je ona općinila (da mu je dala 'bilja nepoznana', da joj je zaspao u krilu), (4) da mu se majka može nadati, i (5) da će doskora (uskori; već sjutra prije sunca, s ovčarima) opet doći. A što se napjeva tiče, ja bih od njega — od melosa bugarenja — i polazio, i prema njemu bih dobirao riječi, a ne obrnuto. Ovako je, vjerojatno, mogao postupati i Hektorović, ako bi se prihvatila pretpostavka da je on u toj baladi mogao imati udjela.

Sve je to, međutim, samo uzgred rečeno. Za nas je u ovom trenutku važnije ono što je prije toga natuknuto: naime pitanje je li Hektorović

¹¹ Kod Čubelića krivo »naja«, »uprašati« (o. c. 130).

¹² Stihovi su numerirani prema Štampanom izdanju u 4. knjizi Starih pisaca hrvatskih.

od Vetranovića mogao dobiti tekst »Posvetilišta«, i ako jest, kakav je to bio tekst, da li kraćeg (divković-držićevskog) ili duljeg (dubrovačkog ili bečkog) tipa.

Mislim da na prvo pitanje treba odgovoriti pozitivno. Ne ulazeći u eulogij prijateljskih veza između Vetranovića i Hektorovića, dovoljno je istaknuti da jedan od rukopisa (tzv. zagrebački) nosi na sebi izrazita obilježja čakavske redakcije te je i Rešetar držao da ga je »prepisao neki čakavac (Dalmatinac)«¹³ i da je Matijašević isticao da je bio prepisan »iz Dum Mavra Čavčića libra«, na što je Rešetar nadodao da to »po svoj prilici znači da je prepisivač Dalmatinac smatrao svoju maticu — s razlogom ili bez razloga — autografom Vetranovićevim«.¹⁴ Mislim da je tu dodirnjuto dosta toga što bi — posredno — upućivalo na to da je takav autograf (koji je poslije mogao biti i vraćen) mogao dospjeti u Dalmaciju i na Hvar preko Hektorovića ili njegovim posredništvom.

Original toga autografa, sva je prilika, nije se sačuvao — ili bar dosada nije nađen — a kao jedna od njegovih neposrednih kopija i prerađiva može se smatrati (inače vrlo oštećeni) čakavizirani primjerak koji se nalazi u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu,¹⁵ koji je Daničić označivao sa »ak.« a Rešetar sa Z.

To bi imala biti — po Rešetaru — prva i najstarija prostrana ili opširna verzija »Posvetilišta«, koja bi — kronološki — imala slijediti poslije prve (Divkovićeve) i druge (Držićeve ili pseudo-Držićeve) kraće, dramatizirane verzije i prije četvrte (Matijaševićeve) i pete (bečke) opširne verzije. Prividnim opravdanjem za tu i takvu Kolendić-Rešetarevu gradaciju imalo bi biti to što je verzija Z kraća od verzije D (dubrovačke, Matijaševićeve) i još kraća od verzije B (bečke, ÖNB Ser. nova 4472), a na to bi — ako se ne uzmu u obzir listovi koji su u tom inače oštećenom rukopisu Z ispali ili otpali — upućivale one stranice koje su sve ispisane i na kojima po kojegdje u sredini nedostaje po nekoliko stihova (takve su strane npr. 3^r gdje, prema štampanom izdanju,¹⁶ nedostaju stihovi 1069—1072, na str. 3^v stihovi 1087—1092, na str. 4^v stihovi 1135—1150, itd., itd.).

Rešetar je — polazeći od (nedokazane) postavke da »ne može biti govora da bi blagolagoļivi Vetranović *skraćivao* koju svoju pjesmu, dok karakteru cijele njegove poezije jedino odgovara da *proširuje* svoje pjesme«¹⁷ i odatle da je Vetranović bio autorom svih pet verzija »Posvetilišta Abramova« (»za isto toliko raznih predstava«)¹⁸ — dopustio da mu se potkradu krupne tekstološke pogreške koje iskrivljuju cijelu problematiku u vezi s genezom opširnije i, na kraju krajeva, uže, više dramski, dramaturški strukturirane verzije toga djela.

¹³ Vidi i uvod u II. izdanje djela Marina Držića (SPH VII).

¹⁴ Op. c.

¹⁵ Sign. I a 78.

¹⁶ Tekst D (dubrovački, Matijaševićev prijepis), izdan u SPH 4.

¹⁷ Rad JAZU 237, 49.

¹⁸ Ib., o. c. 70.

Mi ćemo se, kao što je rečeno, ovdje zadržati samo na duljim (opširnim, proširenim) verzijama »Posvetilišta«, na verzijama Z, D i B.

Najprije, mislim da a limine treba odbaciti sud po kojem bi i najdulja (tzv. bečka, B) verzija sa svojih preko 3000 stihova imala biti namijenjena prikazivanju, tj. da bi se davala kao »predstava«. To bi se s obzirom na i suviše duge monologe jedva moglo reći i za dubrovačku (D, Matijaševiću) verziju, koja i sama broji preko 2500 stihova. Kod čakaviziranog teksta Z, međutim, kao da se skraćivanjem i djelomičnom preradom upravo išlo za tim da se to postigne. Tako je npr. namjerno izostavljeno sve što govore Grlica i Sara (a to su stihovi 1213—1474 u SPH 4, dakle 261 stih), što se lako dade utvrditi, jer na istoj strani odmah iza stiha 1212 slijedi stih 1475.

Neka su se druga mjesta samo skraćivala i/ili prerađivala. Tako npr. poznato mjesto iz Sarina monologa, kojega nema u kraćoj verziji, a u rukopisima D i B ima po 7 stihova (u SPH 4 to su stihovi 1202—1208):

(vaj, da mi nije zazor, vlase bih rasplela)
i pošla sidjeti kako kukavica
u mraku i sjeti od trudnih tužica;
er bo struk bosila i rumen ruže cviet
koji sam gojila pri meni ovijeh liet,
slana ga oprudi i mraz ga opali,
ter život moj trudi nad vas stvor ostali —

a Z to skraćuje — i mijenja, prerađuje — ovako:

(neg da mi nije zazor, vlase bih rasplela)
I pošla siditi od velih tužica
u mraku živiti kako udovica
Jer planta basila, koju sam kod mene
juveno gojilla, s korenkon jur vene.

Ili uzmimo stihove koji u D nose brojeve 1737—1742, kojih u B nema i koji su u Z ispravljani i prepjevani te glase ovako:

u D:

Ovo je moja čas i moje gizdanje,
ovo je moja slas i moje ufanje.
Ovo je karv moja i tielo pridrago,
za koi bih svakoja, imanje i blago
Ja podal sam sebe, da nega sahranim;
a sad ga od tebe, moj bože ne branim,

a u Z će glasiti ovako:

Ovo je moja čast, i tilo pridrago,
ovo je moja slast, imanje i blago.

Ovo je karv moja i moje gizdanje,
ovo je čast moja i moje uffanje.
Podal bih san sebe da nega sahranin,
a sad ga od tebe, moj bože, ne branin.¹⁹

Tekst, kao što ga ima D, ima i dramska (kratka ili kraća) verzija, koja se pripisuje Marinu Držiću. Ako to uskladimo i dovedemo u kronološke korelacije — i ako uzmemo u obzir da je, sudeći po papiru (Briquet,²⁰ t. I, 521—527, sidro u krugu, šestokraka zvijezda, slova H—B, A—B) rukopis B pisan negdje u šestom (?) desetljeću XVI vijeka — dobit ćemo, već sada, zanimljive podatke za međusobni odnos najvažnijih rukopisa »Posvetilišta Abramova«. Vidjet će se, naime, 1. da spomenuta kraća (Držićeva ili držićevska) verzija nadovezuje na D a ne na B, 2. da je verzija D, ako se uzme da se spomenuta kraća verzija davala 1546, morala nastati negdje koncem tridesetih ili najkasnije u prvoj polovici četrdesetih godina XVI. stoljeća, dok je 3, sudeći po papiru i sudeći po tome da je verzija B ako ne autograf a ono u najmanju ruku prvi i neposredni prijepis, verzija B nastajala upravo nekako u vrijeme kada je Hektorović posjetio Dubrovnik i dum Mavra Vetranovića. Drugim riječima, pretpostavimo li da je Hektorović 1557. mogao iz Dubrovnika jedan tekst »Posvetilišta« ponijeti sa sobom na Hvar, mogao je to biti samo tekst nešto kraće i starije verzije, verzije D, a nipošto verzije B, na kojoj je dum Mavar možda još radio. To će se, kao što ćemo vidjeti, pokazati na verziji Z.

Ima, naime, nekoliko momenata koji upućuju na to da je tekstu Z i tekstu D matica mogla biti zajednička, dok se tekst B svojim znatnim proširivačkim i moralizatorskim interpolacijama može smatrati produžetkom ili produžnom preradom teksta D. Istina, i u Z ima izmjena (spomenut ću samo — prema numeraciji u D — one od st. 1555 dalje, pa one od st. 1600. dalje itd.), no one su sve u duhu svojega vremena, vetranovićevske, ili u Vetranovićevu stilu.

Od potvrda koje upućuju na to da su i Z i D mogli poteći od iste matice spomenut ću samo st.²¹ 1015—1016: D *ter bih se Kamprela... sprijed skuće zapregla* : Z *ter ti bih Kamprela... sprid skute zapregla* (dok je — kao i B — izvorni tekst jamačno imao *Ter ti bih Kamprela... sprid skuće zapregla*), ili st. 1189, gdje D ima *er ne bih vazela da meni rod reče*, B već mlađe, poštokavljeno *Er ne bih uzela da meni rod reče*, a Z sa svojim *jer ne bih vesela da meni rod reče* nadovezuje na D, ili u st. 1716, kojega nema u B (prerađen je te dolazi drugi tekst), gdje D ima mlađe, poštokavljeno *neka se tvoj zavjet uzbude svaršiti*, a Z sa svojim *neka se tvoj zavjet vas bude svaršiti* nadovezuje na starije *vsr.* Da je Z štošta mijenjao na svoju ruku, pokazuj među ostalim i stihovi

¹⁹ Uspor. čak. prelaženje *m* u *n* na kraju riječi.

²⁰ C. M. Briquet, *Les filigranes*, I (izd. 1907).

²¹ Uspor. bilj. 12.

1191—2 D (i B) *Gora ju zamami zelen ju zatravi — sama se osami da u luzijeh boravi* : Z *Ľubav ju zamami, Ľubav ju zatravi — pojde da s vilami u lugu boravi*, ili 1197—8 D (i B) *A sama čini sud... je li lud i prilud* : Z *A sada čini sud... je li ta človik lud* (Kamprela na kraju monologa o gori), ili 1171—2 u D *i pjesni ke poju u višňoj dubravi — da slados svijes moju i pamet zatravi* : Z *I pisni gdi poju u gornjoj visini — da sladost svis moju manenu učini*, 1492 D *kad budeš doľi prit* : Z *kad budeš doľi sit*, itd., itd. Neke se razlike svode na netočna čitanja, i tada je D obično bliži izvornom obliku (uspor. st. 1622 *kad me je božja moć iz visin zazvala* : Z *I kad me je božja moć iz usni zazvala*, st. 1999 D *Paune pozlatan kud zajde po travi* : Z *Pavune pozlatan kud sada* (od *fa[i]de*) *po travi*), a o zidal D 1181 : *sidil* Z mogla bi se napisati cijela mala rasprava. Oblici pak kao st. 2009—10 D *jeda si gdje zašal loveći ku vilu — ter joj si sam zaspal trudjahan u krilu* : Z *jeda si gdi našal loveći ku vilu*, itd., gdje je Z bliži originalu nego D, pokazuju da su oba teksta, i D i Z, zapravo prijevodi i da se radi o istoj matici, koja je morala nastati negdje tridesetih ili najkasnije u početku četrdesetih godina XVI. vijeka i koja je, preko D — imala svoj prošireni produžetak u B. Evo još dva primjera koji ilustriraju odnose među njima: 1649—52

u D

Za što se ja boju, ako se odriešim
dušicu da moju nebavac ne ogriešim;
za č želim nebavac da se ja ne maknem,
neg kako jaganjac da muče izdahnem:

u Z

Zašto se ja boju ako se odrišim
dušicu da moju u čem ne ogrišim
Rad bih, želim, a zač da se ja ne maknu
nere kako jaňac da muče izdahnu:

u B

Zašto je razložno da budem na sviati
I tiho i zbožno i blago umrieti
Da budem ja takoj priminut nebavac
I skratit život moj jak tihi jagaňac

U izvorniku za D jamačno je bila riječ 'nebavac', no ne u drugom nego u trećem stihu, pa ju je Vetranović u tom stihu prenio i u B. Može se pretpostaviti da je u drugom, već zbog metra, na mjestu 'nebavac' bilo 'u čem', koje se nalazi u Z, i u njem je — i zbog stiha (da bi se dobio pravilniji šesterac), i zbog prosodijske rime — izmijenjen red riječi, tako da je 'nebavac' i u trećem stihu zamijenjen drugom jedinicom (sa 'rad bih'), i čakavsko se je *zȁc* sasvim dobro rimovalo sa *jaňȁc*.

Ili uzmimo drugi primjer. Uzmimo stihove 1811—2, koji glase

u D

i slavu vrh gore, ku bješe vidjeti,
jezik moj ne more viekom ju izrieti:

u Z

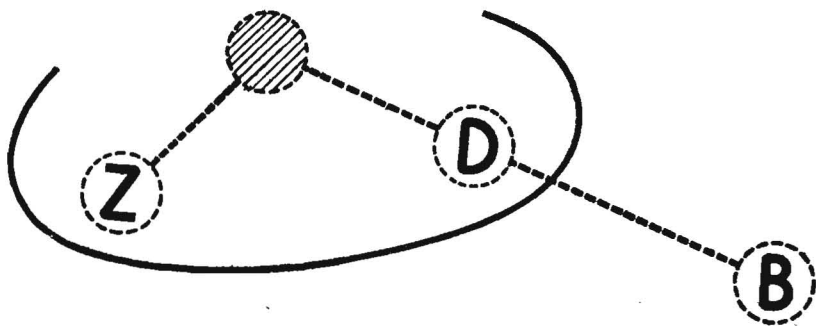
I slavu varh gore ku biše viditi
jazik moj ne more nikomu izriti:

u B

I slavu varh gore ku bieše vidieti
Nitkor ju ne more jezikom izrieti:

i tu se vidi da 'nikomu' u Z nije lapsus lectionis, nego da će to, kako pokazuje 'nitkor' u B, jamačno biti ono 'viekom ju' u D. Drugim riječima, ima dosta indicija koje pokazuju da se i kod D i kod Z radi o istoj matici, samo što je Z u svojim intervencijama i jezički i sadržajno bio slobodniji od pisca koji je pisao D.

Filijacija tzv. šire, proširene verzije, koja zasad — dok se ne nađe koja druga varijanta — obuhvaća uglavnom tri teksta (D, Z i B), mogla bi se prema onome što je gore rečeno prikazati ovako:

Zacrtnani krug predstavljao bi osnovni (prema onima koji kraće verzije, Držićevu i Divkovićevu, smatraju alienogenim preradbama — i prvi) Vetranovićev tekst koji je — u izvorniku ili neposrednom prijepisu, koji je poslije mogao biti i vraćen u Dubrovnik ili na otočić Sv. Andrija — dospio na sjever, po svoj prilici (u vezi s Hektorovićem) na Hvar, gdje je prepisan i prerađen, a prerada je od Rešetarova vremena poznata pod kraticom Z (: Daničić ju je obilježavao kraticom »ak.«).

Prema tome imali bismo kod šireg »Posvetilišta« *posla* ne s *tri* nego s *dvije* vetranovičevske verzije, samo bi kraća od njih predstavljala dvije različite varijante, jednu bližu, dubrovačko-ijekavsku, i jednu dalju, slobodniju, čakavsko-ikavsku, čakaviziranu, s više intervencija prepisivača, i to kako u sadržajnom tako i u kompozicijskom pogledu. To bi bio tekst Z, za razliku od dubrovačke varijante D i od proširene, više moralizatorski i vjerski naglašene *druge* vetranovičevske verzije, verzije B.

No sada se pred nas postavlja pitanje tko je mogao biti prepisivač te druge (čakavske, čakavizirane) varijante? Hektorović to, iz više razloga, nije mogao biti. Isto tako ni Lucić. Pučanin — kakve su prilike tada bile na Hvaru — jedva da bi se bio usudio bilo što mijenjati — i to u svjetovnom smislu mijenjati — na pjesničkom djelu opata mljetskoga. Iz istih razloga otpada, donekle, i pretpostavka da je to mogao biti koji niži svećenik. Protivilo bi se tomu, naime, među ostalim već to što Kamprelin monolog o gori, kojega — kao što znamo — nema u kratkom, dramatiziranom prikazanju koje se davalo god. 1546, ne samo da nije izostavljen nego je na nekim škakljivijim (da ne kažem štipljivijim) mjestima još i nijansiran. Evo primjera radi poznato mjesto o strježićima, koje on zove »ptićima« i koje može ilustrirati način kako je on tekst od 44 stiha (1127—1170) umio svesti na svega 28.

I ptići tuj mali »jošće mi zadaše
 meu smih ostali« velike tamaše.
 Pri vodi gdi sidih »po meni litahu
 i sfud mi po nidrih« jak mravi kipjahu.
 Od smiha takojke »jala bih tiščati
 gdi bi me u dojke« počeli štipati.
 Još tamo po gori »kudi bih ja zašla
 od dubja na kori« pismo sam tuj našla
 Pri stupu od borka »šmrika i jasena,
 pri stupu javorka« i hrasta i klена
 Pri stupu česmine »brista i veprike,
 pri stupu masline« driva i planike
 Pri stupu od vriesa »graba i topole,
 pri stupu čeprisa« od bukve i jelle
 Pri stupu barštrana »i varbe zelene,
 od čedra libana« ki nigdar ne vene
 Sfud bis' pisano »i pismo to pravi
 budi vam sfim znano »jer ovd u dubravi
 Skoro će vrimе prit« ter ofdi varh gore
 san će Bog otvorit« nebeske sfe dvore
 Tere će Božja moć »za ljubav i milost
 obratit marklu noć« ù sunčenu sfitlost
 Ter mnim da to vrimе »vični Bog objavi
 i negovo hime« sada se proslavi

Zaman er ni zraka »varh gore ka minu
varhu sfih oblaka« iz neba kad sinu.
Meju dar ostali »ki sam tuj prijala
razlike sfirali« mnokrat sam slišala (itd.)

Ako se ovo mjesto usporedi sa štampanim (SPH 4, 1872, str. 282—284), vidjet će se — uz poređenje s mravima, koje je vetranovičevsko te je moglo stajati i u izvorniku — da su stihovi 1135—1150 i 1159—1168 ili izostavljeni ili izmijenjeni i da te izmjene potječu od ruke koja je bila navikla peru i navikla da sklada stihove. No tko je to mogao biti, tko je u ono vrijeme na čakavskom tlu — pretpostavljam na Hvaru — bio pisac svjetovnjak kao i Hektorović i Lucić, koji je imao smisla i za dramu (i prema tome mogao vršiti određena skraćivanja i unositi određene promjene) i kojemu je uz to mogao biti pristupačan i rukopis što ga je Petar Hektorović bio dobio (ili donio) od dum Mavra Vetranovića?

Mislim da je to mogao biti hvarski vlastelin Marin Gazarović, mlađi suvremenik Petra Hektorovića, k tomu dramski pisac, čija je *Ljubica* (Pastirsko razgovaranje sloxeno po Marinu Gazarovichiu) izašla iz štampe u Mlecima 1623. godine. Ima naime — da ne ulazim u problematiku jezika, pjesničkog stila i dramske kompozicije, koji bi nas daleko odveli od cilja koji smo sebi postavili u ovoj radnji — i jedna poprilično jednoznačna, k tomu lako uočljiva ortografska (pravopisna) odlika koja ovo izdanje odvaja od drugih čakavskih izdanja onoga vremena, a to je redundantno pisanje inicijalnog predvokalnog *h*. Maretić u svojoj Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima (Zagreb 1889) kaže na kraju (u pregledu po slovima) na str. 355. da »Čakavac Gazarović piše kašto bez potrebe *h* po krivom mudrovañu«, a u tekstu u Dodatku uz prikaz o Marinu Gazaroviću i njegovoj *Ljubici* kaže doslovno: »Kašto se slovo *h* upotrebljava suvišno: humarla 17, humarlu 18, humarlo 91, humiye 99. Što se nalazi humiglieni 71, humigliena 96, tu stoji *h* poradi latinskoga 'humilis'«. Nadalje, spominje se — makar i posredno — da će dubrovačkomu »ljuveni« u Gazarovića odgovarati oblik »ljubeni« (usp. njegovih »nikoliko prigovaranji ljubnih«) — a sve su to obilježja koja — uz različita druga, ne manje zanimljiva, kao što su čakavska rimovanja *c* : *č*, pa hiperkorektno pisanje *želen* mj. *zelen*, prelaženja *m* u *n* na kraju riječi itd. — nalazimo u počakavljenom rukopisu Z : humriti st.* 1584, 1587, 1698, 1905, humrem 1655, hu meni 1815 mj. u meni, žeja me humori 1861, hime (v. gore str. 11), himanje 1878 (mj. ime, imanje), pa : Tim oče ljubeni 1585, velu lubezan 1777, lubeno i milo 1844, pozdravi ljubeno od mene 1881, razgovor ljubeni 1984 (v. gore »prigovaranji ljubnih«), dušice ljubena 1993, gdje je svagdje *v* iz teksta D zamijenjeno sa *b*. Sve to već s ove formalne i fonetsko-fonološke strane upućuje na to da bi rukopis Z mogao biti autograf Gazarovićeve, i da je upravo on, Marin Gazarović, mogao da prepíše, da čakavizira i dijelom — na nekim mjestima — skрати i/ili preradi rukopisni »libar Duma

Mavra Čavčića«, o kojem piše Matijašević i koji je Hektorović ili donio sa sobom, kada je dolazio iz Dubrovnika (pa ga je poslije vratio), ili ga je dobio od dum Mavra Vetranovića, pa mu se poslije zameo trag.

Da rezimiram.

Analiza zagrebačkog (čakaviziranog) teksta (Z) »Posvetilišta Abramova« i njegovo poređenje — ne prema broju stihova, jer bi to zbog velikih lakuna i zbog namjernih skraćivanja (bilo izostavljanjem, bilo preradbama) bilo nerealno i irelevantno — s tekstom D pokazuje 1. da im je matica zapravo bila ista, odnosno 2. da su i D i Z dvije i po jeziku, i po opsegu i po kompoziciji različite varijante iste matice, 3. da prema tome ne treba govoriti o *trima* opširnim verzijama Vetranovićeve »Posvetilišta«, nego samo o dvjema, o jednoj kojoj su se tragovi očuvali u varijantama D i Z, i o jednoj koju predstavlja tekst B, 4. da je prepisivač i prerađivač varijante Z, koji je i u didaskalijama bio iscrpniji od svoje pramatice (mada nije teksta dijelio u »skazanja« i »govore«), mogao — po svemu sudeći — biti hvarski vlastelin Marin Gazarović, 5. da je taj Gazarovićev tekst, koji je Matijaševiću bio poznat i koji je očito bio skraćivan i prerađivan zato da bi se (makar u recitativnom obliku) mogao prikazivati, mogao navesti Matijaševića da u tekstu D do kraja provede podjelu na »skazanja« (ate) i »govore« (šene), 6. da je pri tom odstupio od klasičke trodjelne podjele, koja se ocrtava u tekstu Z, i prišao k peterodjelnj podjeli kako je poslije nalazimo u dubrovačkoj književnosti, i da je 7. podjela u D mogla zavesti Rešetara da suponira da je i najopširnija verzija — bečka (B) — mogla biti pisana za jednu od »predstava«.

Nadalje, 8. analiza je pokazala da se u tekstu Z nije radilo samo o čakaviziranju nego i o promjenama koje su zadirale u strukturu samoga djela, i da ih je prepisivač (prerađivač) poduzimao zato da bi se ono moglo prikazivati. Napokon, 9. pokazalo se da je Ivan Kukuljević ipak bio bolji paleograf od Rešetara,²² odnosno da je njegovo datiranje rukopisa Z (»potkraj 16. vijeka«) bilo točnije od Rešetareva, koji je mislio da nam je redakcija »Z sačuvana u jednom čakavskom prijepisu iz kraja XVII vijeka«. I na kraju: ovaj kratki ekskurs u domenu Vetranovićeve »Posvetilišta Abramova« pomogao nam je da se identificira jedan autograf jednoga pisca o kojem se je dosada — zapravo — malo što znalo.

²² Ivan Kukuljević Sakcinski, *Pjesnici hrvatski XV vijeka*, Zagreb 1856. Voden znak (Arbuleta u krugu sa kontramarkom) jednaka je kao Briquet III (1968) br. 767, koji jednoznačno upućuje na god. 1584.